

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

2-МАХСУС СОН

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ
СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР-2

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
SPECIAL ISSUE-2

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES
№SI-2 (2025) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9556-2025-SI-2>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
Сеитов Азамат Пулатович
доктор социологических наук (DSc), профессор

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:
Сабилова Умида Фархадовна
доктор социологических наук (DSc)

ТАҲРИРИЙ МАСЛАҲАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ | EDITORIAL BOARD:

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Бекмурад Мансур Бобомурадovich
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Каланов Комил Куллахматович
кандидат социологических наук, профессор (Узбекистан)
Убайдуллаева Раиса Турсуновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Негматова Шахзода Шухратовна
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Шайылдаева Асель Кокоевна
кандидат социологических наук (Кыргызстан)

Исмаилов Алишер Агзамович
доктор экономических наук, (Узбекистан)
Щепилова Галина Германовна
доктор философских наук, профессор (Россия)
Рожанский Михаил Яковлевич
кандидат философских наук (Россия)
Маматов Нормурат
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Бурнашев Рустам Ренатович
кандидат философских наук, профессор (Казахстан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Умаров Абсалом Адилевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Холбеков Абдугани Жуманазарович
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Шайхисламов Рафаэль Бадретдинович
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Акулич Мария Михайловна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

Антонио Алонсо Марсос
доктор политических наук, профессор (Испания)
Фадеева Любовь Александровна
доктор социологических наук, профессор (Россия)
Виктор Агаджаньян
доктор философии по социологическим наукам,
профессор (США)
Абдулазизов Абдулвохид Хабибуллович
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Аликариев Нуритдин Сапаркариевич
доктор экономических наук, профессор (Узбекистан)
Матибаев Тасполат Балтабаевич
доктор социологических наук, профессор (Узбекистан)
Николов Стефан
доктор философии по социологическим наукам, (Болгария)

Мирзахмедов Абдирашид Мамасидикович
доктор философских наук, профессор (Узбекистан)
Ли Ци
доктор исторических наук, профессор (Китай)
Сухомлинова Марина Валерьяновна
доктор социологических наук, профессор (Россия)

www.tadqiqot.uz решают задачи, предусмотренные Стратегией Узбекистана 2030, направленные на развитие науки за счет внедрения достижений научных исследований ученых и служащих их признанию в международном научном сообществе. Так, каждой статье, опубликованной в журнале, присваивается номер DOI (Crossref). Журналы включены в международные индексные базы данных. Входит в список журналов ВАК Узбекистана.

22.00.01-Социология назарияси, методологияси ва тарихи. Социологик тадқиқотлар усуллари.
Теория, методология и история социологии. Методы социологических исследований.
Theory, methodology and history of sociology. Methods of sociological research.

Пармонов Фарход Ярашевич
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Жусубалиев Абдикайым Рысбаевич
кандидат социологических наук, доцент (Кыргызстан)
Алимухамедова Нодира Ядгаровна
доктор философии по философским наукам (Узбекистан)

Камалова Хатира Сабыровна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)
Тагиева Гулсум Гафуровна
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)
Ахмедова Феруза Медетовна
доктор философии по социологическим наукам (PhD)
(Узбекистан)

22.00.02-Ижтимоий тузилиш, ижтимоий институтлар ва турмуш тарзи
Социальные структуры, социальные институты и образ жизни
Social structures, social institutions and way of life

Аликариёва Аълохон Нуриддиновна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Зайтов Элёр Холмаматович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Уразалиева Гулшода Бекпұлатовна
кандидат социологических наук, доцент (Узбекистан)

Мирзахмедов Хуршид Абдирашидович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Қаюмов Қахрамон Нозимжонович
доктор философии по социологическим наукам (Узбекистан)

22.00.03-Ижтимоий онг ва ижтимоий жараёнлар социологияси.
Социология социального сознания и социального процесса.
Sociology of social consciousness and social process

Сеитова Зухрагон Пиржановна
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Махкамов Қодиржон Одилжонович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)
Доспанова Дилара Уракбаевна
кандидат филологических наук, доцент (Узбекистан)

Каримов Бобир Шаропович
доктор социологических наук, доцент (Узбекистан)
Якубов Ильдар Харрасович
кандидат политических наук, доцент (Узбекистан)
Абдухалилов Абдулло Абдухамитович
доктор философии по социологическим наукам,
доцент (Узбекистан)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МУНДАРИЖА | СОДЕРЖАНИЕ | CONTENT

ВМЕСТЕ СОЗДАВАЯ БУДУЩЕЕ СОЦИАЛЬНОЙ НАУКИ.....	6
1. Сейтов Азамат ФОРМИРОВАНИЕ ИНТЕЛЛИГЕНЦИИ КАК ЛИДЕРОВ ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ.....	8
2. Xolbekov Abdug‘ani ШАХС ИЖТИМОЙИ ФАОЛИЯТИ ОМИЛЛАРИ ВА СУНЬИЙ ИНТЕЛЛЕКТ (7 “Г” ФОРМУЛАСИ ТАЛҚИНИДА).....	16
3. Farfiyev Baxramdjan, Abdupattaev Mumin Mirzo DUNYOVIYLIK VA DINIYLIK UYG‘UNLIGI, BAG‘RIKENGLIKNI TA‘MINLASH – IJTIMOIY BARQARORLIK ASOSI.....	23
4. Abduraxmonova Manzura KAM TA‘MINLANGAN OILALAR TUSHUNCHASINING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI.....	32
5. G‘afforova Mavlyuda SIYOSIY YETAKCHINING SHAKLLANISHI VA UNDA IMIJNING O‘RNI.....	40
6. Seitova Zuhra AL-FOROBIIY: FALSAFA, AXLOQ VA SIYOSIY FIKRLAR.....	48
7. Alikariyeva A‘loxon TA‘LIM SIFATI TALABALAR NIZOHIDA: SOTSIOLOGIK TADQIQOT NATIJALARI.....	53
8. Kamalova Khatira QARAQALPAQ XALQÍ HAYAL-QÍZLARÍNÍN JÁMIETLIK-SIYASIY BELSENDILIGI.....	60
9. Якубов Ильдар ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В КНР.....	72
10. Burxanov Xusniddin RAQAMLI JAMIYATDA AXBOROT XAVFSIZLIGINI TA‘MINLASHNING IJTIMOIY NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI.....	79
11. Hojiyev Zavqiddin IJTIMOIY XAVFSIZLIK: ILMIY-NAZARIY VA SOTSIOLOGIK TAHLIL.....	88
12. Axmedova Feruza TIBBIYOT IJTIMOIY INSTITUT SIFATIDA.....	96
13. Akramov Xusan ISLOMIY QADRIYATLAR VA IJTIMOIY ME‘YORLAR: IMOM AL-BUXORIY HADISLARINING SOTSIOLOGIK TAHLILI.....	106
14. Axmedov Qaxramon IJTIMOIY XODIMLARNI TAYYORLASHDA PROFESSIONAL TA‘LIMNI TAKOMILLASHTIRISHNING ASOSIY JIHATLARI.....	112
15. Raximova Shaxnoza AXBOROT-KUTUBXONA FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISHNING INSTITUTSIONAL ASOSLARI.....	123
16. Xaydarova Javohira RAHBAR AYOLLARLARNING BOSHQARUV KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY USULLARINI JORIY ETISH.....	131

17. Kamilov Farxod	
INTERNAT MUASSASALARINI NOINSTITUTIONALLASHTIRISH: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA ILG'OR XORIJIY TAJRIBALAR.....	142
18. Razzakova Nargis	
MUSTAHKAM OILAVIY MUNOSABATLARNI SHAKLLANTIRISHDA MILLIY QADRIYATLARNING O'RNI VA TRANSFORMATSIYALASHUV JARAYONI.....	150
19. Axmedova Ra'no	
O'ZBEKISTON YOSHLARI FAROVONLIGINING TAHLILI: JAHON QADRIYATLARI TADQIQOTI (WORLD VALUES SURVEY) MA'LUMOTLARI ASOSIDA.....	157
20. Мирзаева Шахноза	
ЖЕНСКОЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВО В УСЛОВИЯХ РЕФОРМ: РЕЗУЛЬТАТЫ СОЦИОЛОГИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ.....	165
21. Вахидова София	
ЭВОЛЮЦИЯ ГЕНДЕРНЫХ РОЛЕЙ И РОЛЬ ОБРАЗОВАНИЯ: МЕЖПОКОЛЕНЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ОТ БЭБИ-БУМЕРОВ ДО ПОКОЛЕНИЯ X.....	174
22. Bozorova O'limaxon	
IJTIMOYIY KAPITALNING MINTAQAVIY O'ZIGA XOSLIKLARI: SHARQ VA G'ARB TAJRIBASI.....	183
23. Ruyiddinova Aisha	
INSON ONGIDAGI AXBOROT STEREOTIPLARINING ISHONCHLI AXBOROTGA TA'SIRI.....	195
24. Tursunboyev Jahongir	
SOTSIOLOGIY ILMIY MAKTABLARNING ISTIQBOLLI YOSH RAHBAR KADRLAR TAYYORLASH TIZIMIGA OID NAZARIY YONDASHUVLARI.....	201
25. Raximbayeva Oftobxon	
ZAMONAVIY RAHBARLARDA KASBIY VA IJTIMOYIY KOMPETENSIYALARNI TAKOMILLASHTIRISH.....	208
26. Sharopov Sadriddin	
INTELLEKTUAL SALOHİYAT – YOSH RAHBARLAR BOSHQARUV FAOLIYATI SAMARADORLIK OMILI SIFATIDA.....	215
27. Burxanov Xusniddin	
RAQAMLI JAMIYATNING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHIDA ALGORITMIK YONDASHUVLAR.....	224
28. Mamaziyaeva Nargiza	
O'ZBEKISTON VA TURKIYADA SOG'LOM TURMUSH TARZI VA OQILONA OVQATLANISH AMALIYOTINING QIYOSIY TAHLILI.....	232
29. Murodova Fotimabonu, Axmedova Feruza	
O'ZBEKISTONDA RAQAMLI SOTSIOLOGIYA: MILLIY HOLAT VA XALQARO TAJRIBALAR.....	238

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ | JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Xolbekov Abdugʻani,

OʻzMU Sotsiologiya kafedrasini professori,

sotsiologiya fanlari doktori,

e-mail: kholbekovabdugani@gmail.com

ШАХС ИЖТИМОЙ ФАОЛИЯТИ ОМИЛЛАРИ ВА СУНЬИЙ ИНТЕЛЛЕКТ (7 “P” ФОРМУЛАСИ ТАЛҚИНИДА)

 <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.18354895>

АННОТАЦИЯ

Ushbu maqolada shaxs fenomeni uning avtonomligi nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Shunga asoslanib, muallif inson faoliyati omillarini oʻrganadi. Uning fikricha, bu uzoq muddatli jarayon va bu oʻzgarish 7 ta “Men” formulasi bilan ifodalanadi. Keyin maqolada ushbu modelning asosiy tamoyillari ochib beriladi. Shaxs faoliyatining amalga oshirilishi instinkt, impuls, niyat, qiziqish, sezgi, ideal va aql kabi omillarni tahlil qilish orqali oʻrganiladi. Muallif instinktni boshlangʻich bosqich, qiziqishni umumiy va aqlni shaxs faoliyatining universal bosqichi sifatida koʻrib chiqadi. Sotsiologik tahlil bilan bir qatorda, maqolada falsafa, psixologiya va adabiy tanqid kabi boshqa fanlardan kategoriyalar ham qoʻllaniladi, bu esa individual ijtimoiy faoliyat muammosiga kompleks yondashuvni taʼminlaydi. Maqolada inson intellekti va sunʼiy intellekt oʻrtasidagi oʻzaro taʼsirning dolzarb masalalari, ularning umumiy jihatlari va xususan farqlari koʻrib chiqiladi.

Kalit soʻzlar: inson fenomeni, shaxsiy avtonomiya, instinkt, impuls, niyat, qiziqish, sezgi, ideal, aql, sunʼiy intellekt.

Холбеков Абдугани,

Профессор Национального университета Узбекистана,

доктор социологических наук,

e-mail: kholbekovabdugani@gmail.com

ФАКТОРЫ СОЦИАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛИЧНОСТИ И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ (В ТРАКТОВКЕ ФОРМУЛЫ 7 «I»)

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется феномен личности с точки зрения ее автономии. Исходя из этого, автор рассматривает факторы деятельности человека. По его мнению, это выступает как продолжительный процесс и данная трансформация выражается формулой 7 “I”. Далее, в статье раскрываются основные направления данной модели. При этом реализация деятельности личности рассматриваются через анализ таких факторов, как инстинкт, импульс, интенция, интерес, интуиция, идеал и интеллект. Автор рассматривает инстинкт как начальной, интерес как общий, а интеллект как универсальный этап деятельности личности. В статье наравне с социологическим анализом применяются и категории других наук, как философия, психология и литературоведения, что обеспечивает комплексный подход к проблеме социальной деятельности личности. В статье рассмотрены актуальные проблемы

взаимодействия интеллекта человека и искусственного интеллекта, как общие черты в целом и их различия в частности.

Ключевые слова: феномен человека, автономия личности, инстинкт, импульс, интенция, интерес, интуиция, идеал, интеллект, искусственный интеллект.

Kholbekov Abdugani,
Professor of the National University of Uzbekistan,
Doctor of sociology
e-mail: kholbekovabdugani@gmail.com

FACTORS OF SOCIAL ACTIVITY OF THE INDIVIDUAL AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE (IN THE INTERPRETATION OF FORMULA 7 “I”)

ABSTRACT

The article analyzes the phenomenon of personality in terms of its autonomy. Based on this, the author considers the factors of human activity. In his opinion, this acts as a long process and this transformation is expressed by formula 7 “I”. Further, the article reveals the main directions of this model. At the same time, the implementation of personality activity is considered through the analysis of such factors as instinct, impulse, intention, interest, intuition, ideal and intelligence. The author considers instinct as initial, interest as general, and intelligence as a universal stage of personality activity. The article, along with sociological analysis, also applies categories of other sciences, such as philosophy, psychology and literary criticism, which provides an integrated approach to the problem of social activity of the individual. The article considers the current problems of interaction between human intelligence and artificial intelligence as common features in general and their differences in particular.

Key words: human phenomenon, personality autonomy, instinct, impulse, intention, interest, intuition, ideal, intelligence, artificial intelligence.

KIRISH

Ma'lumki, inson fenomeni deyarli barcha fanlarni o'ylantirib kelgan. Ijtimoiy fanlarda shaxs tushunchasi odamning ijtimoiy xususiyatlarining yaxlitligini nazarda tutadi. Xususan, sotsiologiyada shaxs ijtimoiy rivojlanishning mahsuli va alohida olingan inson, yani individning ijtimoiy munosabatlar tizimiga integratsiyalashuvi nuqtasi sifatida talqin qilinadi. Shuni ham alohida etiborda tutish zarurki, ijtimoiylashuv aynan ana shu integratsiyaning barcha muhim bosqichlari va aspektlarini o'z ichiga qamrab oladi. Shu manoda shaxs va uning ijtimoiy faoliyati sotsiologiya fanining markaziy tushunchalaridan biriga aylanadi.

METODOLOGIYA

Shaxs va jamiyat o'rtasidagi murakkab munosabatlarda shaxs avtonomiyasi muhimdir. Uning mohiyati insonning o'z xulq-atvori va xatti-harakatini o'zi tomonidan nazorat qilishni anglatadi. Bu esa insonning o'z faoliyatini quyidagi aspektlarda amalga oshirishni bildiradi: 1) his etish; anglash; boshqalardan kutish; moslashish; integratsiyalashuv. Bunday ko'pbosqichli va ko'pqirrali murakkab jarayon, fikrimizcha “instinkt - impuls - intensiya - manfaat (interesse) - intuitsiya - ideal - intellekt” yo'nalishida amalga oshadi. Biz bu transformatsion jarayonni inson faoliyatining **7 “I” formulasi**, deb izohladik.

7 “I” formulasini asoslashda biz, tabiiyki, shaxsning sotsiologik nazariyalari, xususan, T.Parsons (shaxs bajaradigan rollar, jamiyatdagi ijtimoiy pozitsiya), J.Xomans (ijtimoiy ayirboshlashda ijtimoiy muhit va qadriyatlar), J.G.Mid (individlararo o'zaro harakatlar, xususan boshqa subyektlar holatini baholash va moslash), Ch.Kuli (shaxsning o'zini anglashi, bunda aqlning muhim o'rni, inson ongida individuallik va ijtimoiylikning sintezlashuvi), R.Merton (individning jamiyat talablariga nisbatan xatti-harakat va xulq-atvor reaksiyalari tiplari), M.Veber (anglangan va kutishga asoslangan munosabatlari ijtimoiy harakat) va boshqa mutafakkirlar qarashlariga tayandik

[1]. Inson aqliy faoliyati, uni belgilovchi asosiy ko'rsatkichlar (indikatorlar) haqidagi mulohazalarimizni biz "7 I" formulasi bilan izohlaymiz va quyida ularni keltirib o'tamiz.

ASOSIY QISM

Bizning fikrimizga ko'ra, har qanday inson hayoti va faoliyatida bunday formula mavjud bo'lib, u shaxs faoliyatining asosiy tamoyillari shaklini ifodalaydi. Bu tamoyillar har bir individda o'ziga xos bo'lib, ayrim tamoyillar umumiy jihatlarga ega bo'lsa, boshqalari o'zaro farqlanishi tabiiydir. Masalan, mazkur formuladagi boshlang'ich nuqta instink shaklida bo'lsa, uning markaziy nuqtasi bo'lgan manfaatda o'zining yaxlitligini topadi va eng yuqori nuqtasi intellekt bo'lib, unda shaxs faoliyati universal mazmunga ega bo'ladi. Quyida biz "7 I" formulasiga mansub, deb hisoblagan indikatorlarni qarab chiqamiz.

I. Instinkt (lot. *instinctus* - "turtki") - murakkab nasliy vositalangan xulq-atvor va xatti-harakat aktlari majmuasidir. Bu tug'ma xatti-harakatlarning eng rivojlangan shakli hamdir. U asosiy biologik ehtiyojlarni qondirishga qaratilganligi bois, ichki va tashqi tasirlarga javob tarzida paydo bo'ladi [3, – S.231].

Insonlar va jamiyatga nisbatan instinkt atamasini tadbiiq etish masalasi haligacha bahs mavzui bo'lib kelmoqda. Hatto insonda instinkt mavjudligining o'zi ko'plab insonshunoslik fanlari, xususan psixologiya va sotsiologiyada ziddiyatli konsepsiya deb qaraladi.

II. Impuls (lot. *impulsus* – "zarba, turtki, qo'zg'atish") tushunchasi tabiiy fanlarda, xususan fizikada jismning mexanik harakat yo'nalishini anglatgan holda, ijtimoiy fanlarda u dastlabki tasir manosini bildiradi. Xususan, psixologiyada u shaxsning fikrdan oldin yuzaga keladigan xulq-atvori va xatti-harakatini, yani nagohoniy faoliyatni ifodalaydi.

Sotsiologiyada impuls tashqi tasir yoki turtki natijasida sodir bo'ladigan tez va nazoratsiz harakat ifodasi bo'lib, alohida odam yoki biror bir guruhning tashqi omil bilan vositalangan tasirlanishi oqibatidir. Shu manoda u ko'pincha instinktlar, tuyg'ular natijasida ham yuz beradi deb qaraladi. Bunda u ikki tomonlama - ichki va tashqi tasir natijasi bilan vositalanadi.

Impulsning sotsiologik mazmuni uning oqibati bilan o'lchanadi. Gap shundaki, impulsiv yuzaga kelgan harakat odamlarning tanlovi va qarorlariga, ularning tashqi ijtimoiy reallikka tasir ko'rsatuvchi omilga aylanishi mumkin. Natijada u ijtimoiy jarayonlarga, odamlarning o'zaro harakatlari va xulq-atvori, xatti-harakatiga ham olib keladi. Masalan, yer qimirlashi, sunami va tayfun kabi tabiiy hodisalarni olaylik. Bu kabi hodisalar ko'pincha sarosimalik yoki ommaviy jazavaga olib keladi. Ammo bu ijtimoiy jihatdan yuksak darajada tashkil bo'lgan jamiyatlarga xosdir. Aksincha, yuqori madaniy ananalarga ega va tahdidbardosh jamiyatlarda buning aksini ko'rish mumkin. Bu Yaponiya misolida yaqqol namoyon bo'ladi. Yaponiyada Fukusima hodisasi shundan dalolat beradi. Malumki, 2011-yil 11-martda Yaponiyaning Xonsyu oroli sharqiy qirg'og'ida mahalliy vaqt bilan 14.46 da yuz bergan eng kuchli (9.1 magnitudali) zilzila va undan kelib chiqqan sunami mamlakatga, avvalo Fukusima-1 AES da halokatli vayrongarchiliklarni keltirib chiqardi. Halokat bilan bevosita bog'liq tarzda 50 nafar, uning keyingi oqibati natijasida esa 4000 nafar inson halok bo'ldi, AES atrofidagi 30 km lik radiusdan esa 115000 kishi boshqa hududlarga ko'chirildi.

Ushbu hodisa shuni ko'rsatdiki, tabiiy va ijtimoiy xavfli hodisalar, xususan texnologik falokatlar davrida odamlarning impulsiv harakatlari turli jamiyatlarda turlicha yuz beradi. Xususan, 1986-yilda yuz bergan Chernobil AES avariyesi va Yaponiyada Fukusima AESda 25 yil o'tib yuz bergan halokatlar mohiyatan o'xshash bo'lsada, uning ijtimoiy oqibatlari mutlaqo turlicha bo'lgan. Yaponiyada yuz bergan falokat oqibatlari yapon hukumati va jamiyati tomonidan namunaviy tarzda bartaraf qilingan bo'lsa, 1986-yil 26-aprelda sobiq Ukraina SSR ning Kiev viloyatida joylashgan Chernobil AES da yuz bergan halokat butunlay boshqa holat kasb etdi. Atom energetikasi tarixidagi eng katta texnologik falokat inson omili va jamiyatning tashkil bo'lishi orasida mustahkam aloqadorlik mavjudligini ko'rsatdi [9].

Yuqoridagilar asosida, ijtimoiy impuls hodisasiga tarif keltirish mumkin. Ijtimoiy impuls – bu lahzalik nazoratsiz harakat bo'lib, u odamlar o'zaro munosabatlariga va hatto ijtimoiy jarayonlarga salbiy yoki ijobiy tasir ko'rsatuvchi xulq-atvordir.

III. Intensiya (lot. *intentio* – "intilish") - inson ongi va tafakkurining malum bir tashqi narsa yoki hodisaga yo'nalganligidir. Demak, intensiya istakdan farq qiladi. Chunki istakda oldindan puxta

o‘ylangan harakat rejasi bo‘lmaydi. U mayl sifatida nogahon vujudga keladi. Shu bilan birga, intensiya bazan ongsiz niyat ifodasi bo‘lishi ham mumkin. Bunda insonni ichdan go‘yoki qandaydir kuch u xohlaydigan tomoniga yetaklaydi.

Intensiya o‘zbek tilidagi niyat tushunchasiga yaqin. Masalan, musulmon odam namozdan oldin niyat qiladi. Shuningdek, ro‘za tutish, nikohga kirishdan oldin ham niyat qilinadi. Mashhur islom mutafakkiri Moturidiyning “Hamma narsa niyatga qarab beriladi” degan fikri ham buni isbotlaydi. Niyat shu manoda ongli ravishda biror bir harakat sodir qilishni anglatadi. Maqsad va anglash bunda muhim ahamiyat kasb etadi. Demakki, uning ijtimoiy oqibati ham aniqdir.

Shu o‘rinda ijtimoiy intensiya haqida ham to‘xtalish joiz. Sotsial intensiya - bu harakat qilishga bo‘lgan niyat, yani subektiv yo‘nalganlik va manfaatdorlikdir. U odamlar o‘rtasidagi muloqot va harakatlarda ko‘rinadi. Ammo bu ko‘rinish yarim ochiq va to‘liq anglanmagan bo‘lishi mumkin. Boshqa holatlarda u ijtimoiy darajasiga ko‘ra turli xil bo‘lishi mumkin.

4) Manfaat (lot. inter esse – “ichida bo‘lmoq”) – inson faoliyatining muhim qirrasini. Bunda faoliyatning ehtiyojlar, maqsadlar va motivlar bilan bog‘liq tomonlari birinchi planga chiqadi. Manfaat aynan faol yo‘nalganlikni ifodalashi bois, ehtiyoj orqali aniqlik kasb etadi. Aytish mumkinki, manfaat - bu to‘liq anglangan ehtiyojdir.

Manfaat inson xulq-atvoridan tortib xatti-harakatigacha, umuman to‘la qamrovli faoliyatidagi muhim poydevor bo‘lib, uni faollikka, o‘rganishga, ijod qilishga va takomillashishga undaydi. U insonning butun hayoti davomida hamrohlik qilishi bois, uning o‘zini o‘zi baholashi, rivojlantirishi va intilishini boshqaradi. Nihoyat, manfaat shaxsning jamiyatdagi o‘rni, maqomi va pozitsiyasini aniqlash, belgilash va yaxshilashga xizmat qiladi.

Sotsiologiyada manfaat ijtimoiy ehtiyojlar bilan bog‘liq ijtimoiy munosabatlar, avvalo muayyan ijtimoiy guruhlarining iqtisodiy holatini aks ettiradi. Avvalo bunda ijtimoiy subekt, yani alohida insondan tortib ijtimoiy guruhlar, tashkilotlar va sotsiumgacha bo‘lgan darajalarda ehtiyojli maqsadlar namoyon bo‘ladi. Bu o‘rinda A.Maslouning mashhur ehtiyojlar piramidasini eslash kifoya qiladi.

Ijtimoiy manfaat tushunchasi ham shaxs atrofida aylanadi, desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Gap shundaki, inson bir tomondan u yoki bu ijtimoiy guruhga mansubligidan, ikkinchidan o‘z ijtimoiy mavqeidan kelib chiqib ehtiyojlarini qanoatlantirishga, o‘z mavqeini yaxshilashga, xavfsizligini taminlashga, o‘zi uchun qulay va yoqimli ijtimoiy vaziyatni yaratishga, odamlar orasida o‘z o‘rni va mavqeiga ega bo‘lishga, boshqalar tomonidan tan olinishga erishishga harakat qiladi. Bularning barchasi manfaat orqali o‘tadi.

Yuqoridagilardan tashqari guruhiy manfaatlar ham mavjud bo‘lib, u umumiy manfaatlarni nazarda tutadi. Ayniqsa, kasbiy va siyosiy manfaatlar bunda muhimdir. Ijtimoiy manfaatlar sotsiumning bir maromda, sikinishlarsiz va larzalarsiz rivojlanish hamda ijtimoiy tartibni saqlanishda ko‘proq namoyon bo‘ladi. Davlat manfaatlari siyosiy tartib, xavfsizlik va iqtisodiy samaradorlik orqali nufuzli ahamiyat kasb etadi.

Manfaat fenomeni nafaqat hamkorlik va umumiy manfaatlar bilan, balki raqobat va nizolar bilan ham bog‘liqligini unutmash kerak.

V. Intuitsiya (lot. intuitio – “nigoh solish”) - insonning ilhomlanish, o‘ziga xos shuurdagi yorishish, bir lahzalik ongsiz xulosa qilish asosida atrof vaziyat va hodisalar mohiyatiga kirib borish va idrok etish qobiliyatidir. Intuitsiya tajribadan oldin kelishi tufayli tasavvur va empatiya (boshqalarning kechinmalarini o‘zirikiday his etish) mahsuli ham bo‘lishi mumkin. Shuning uchun intuitsiya bazan oldindan his etish ham deyiladi. Bunda insonning voqelik mohiyatiga “teshib yuborgudek” nigoh solish, nigoh bilan uning ichiga kirish, lahzalik tushunish aks etadi.

Fanda intuitsiya hodisasi turli davrlar mutafakkirlari qarashlarida insonning sezish va bilish faoliyatiga bog‘liq fenomen sifatida baholangan. Xususan Platon (“g‘oyalar haqidagi nazariya”), Dekart (“aniq va etiborli idrok”), Gegel (“yorug‘lik kabi aniq, ammo hissiy bilish”), A.Bergson (“bevosita instinktiv xulq-atvor”), Z.Freyd (“ijodning yashirin, ongsiz, dastlabki tamoyili”) tarzida sharhlangan.

Ruhshunoslikdv intuitsiya ongli nazoratdan tashqarida kechadigan, lekin kelajakka yo‘nalgan old tuyg‘u deb baholanadi. K.Yung uni oldindan his qilish deb baholaydi [9]. Shu manoda murakkab

aqliy faoliyat jarayonida ham intuitsiya muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, shaxmat tarixida eng iqtidorli shaxmatchilar, xususan jahon chempionlari Kapablanka, M.Tal, Alexin ijodida bu aniq koʻzga tashlanganligi takidlanadi [5].

Sotsiologiyada sotsial intuitsiya tushunchasi borgan sari keng tarqalmoqda. Bunda intuitsiya ijtimoiy hodisalarni empirik va oldindan mantiqiy tahlil qilmasdan oldin tushunish va prognozlash sifatida talqin qilinadi. Bundan tashqari, sotsiologiyada yashirin tendensiyalar tushunchasi ham mavjud. Bunda muayyan axborot uni qismlarga ajratgan holda qarab chiqilmaydi. Buning oʻrniga oldingi tajribaga, bazan bilimlarga tayangan holda voqea va hodisalarning ehtimoliy kechishi taxmin qilinadi. Shularga qaramay, intuitsiyaga tayanibgina qolmasdan, uning amaliy qoʻllanishi mantiqiy tahlil va empirik malumotlarga ham asoslanishi zarur. Hozirgi davrda intuitsiyaning kompyuter imitatsiya dasturlari ishlab chiqilgan boʻlib, suniy intellektning moslashtirilgan dasturlari va algoritmlari loyihalashtirilmoqda.

VI. Ideal (lot. idealis – “timsol, gʻoya”) – biror bir narsa yoki hodisaning oliy darajadagi takomillashganligi haqidagi tasavvurdir.

Jamiyatga nisbatan ideal tushunchasi odamlar jamoasi tashkil boʻlishini anglatadi. Shunday ideal jamiyatning eng yaxshi ifodasini Sharqning buyuk mutafakkiri Abu Nasr Farobiyning “Fozil odamlar shahri” asarida koʻramiz.

VII. Intellekt (lot. intellectus – “idrok, aql”) – insoniy idrok, tafakkur, aql va zakovotdir. Inson intellekti aqliy idrok orqali oʻzini oʻrab turgan tabiiy, ijtimoiy, texnologik va ruhiy reallikka diqqat qiladi, nazar soladi. U oʻzining xotirasi, tafakkuri yordamida oʻziga va boshqalarga tegishli boʻlgan xulq-atvor va xatti-harakat sodir etadi. Bundan tashqari inson intellekti uning hissiy dunyosi bilan ham bogʻliq. Tasavvur va his etish orqali u tirik tafakkur tarzida faoliyat yuritadi. Shu jihatdan u suniy intellekt (SI) dan farqlanadi.

Bugungi axborotlashgan global dunyoda intellektning axboriy jihatiga alohida etibor qaratilmoqda. Shu manoda intellekt axborotni oʻzlashtirish, qayta ishlash va tadbiiq etish qobiliyati deb ham talqin qilinmoqda. Shunisi ham borki, intellekt tez oʻzgarayotgan reallikka, uning dinamik vaziyatlariga va muammolariga tez moslashishgina emas, balki bunda aniq natija, samara va yutuqqa erishish degan mazmunda pragmatik talqin qilinmoqda. Sir emaski, intellekt universal xususiyatga ega. U inson faoliyatining, avvalo uning bilish bilan bogʻliq xatti-harakatlarining markaziy funksiyasini bajaradi. Shu qobiliyat tufayli shaxs malum qarorlar qabul qiladi, atrof reallikka tasir oʻtkazadi.

Shuni alohida takidlash zarurki, biz yuqorida qarab oʻtgan “7 I” formulasida intellekt yakunlovchi, birlashtiruvchi, umumlashtiruvchi va integrallashtiruvchi mazmun kasb etadi. Intellektda mazkur formulada aks etvchi indikatorlar - instinkt, intuitsiya, manfaat, impuls, intensiya va ideal har biri oʻz oʻrnida va barchasi birgalikda universallik, uygʻunlik va tizimlilik kasb etadi. Aytish mumkinki, mazkur muvozanatni oʻzining intellektual faoliyatida shakllantira olgan va undan garmonik tarzda foydalana olgan inson mukamallik tomon boradi.

Xoʻsh, insonning tabiiy aqli va suniy intellekt oʻrtasida qanday farqlar bor va oʻxshash jihatlari mavjud?

Birinchidan, SI da intellekt inson aqliga yaqinlashadi. Ilon Mask va boshqa mutaxassis va ishbilarmonlarning takidlashicha, SI mazkur sohada yaqin yillarda hatto ustunlikka ham erishishi mumkin. Ayrim sohalarda bu hozirning oʻzida koʻzga tashlanmoqda. Masalan, murakkab shaxmat dasturlari eng kuchli grossmeysterlar, hatto jahon chempionlari (G.Kasparov, M.Karlsen va b.) bilan uyushtirilgan oʻyinlarda hatto gʻalaba qozonishgan ham.

Ikkinchidan, masala bunda umuman aql tushunchasining, ayniqsa uning kognitiv, yani bilish funksiyasi muammolari bilan bogʻliqdir. Aslida, inson xamma narsani bilolmaydi. Inson buni chuqur anglar ekan, bundan qoniqmaslik kayfiyatida boʻladi.

Shu oʻrinda bir oʻxshatishni keltirib oʻtish mumkin. Malumki, ulugʻ nemis mutafakkiri Iogann Gyotening falsafiy poemasi "Faust" da asar bosh kahramoni magistr darajasiga erishadi. Aslida ham, Gyote davrida bunday natija bilimlarning choʻqqisiga yetishish degan gap edi. Lekin, Faust bundan gʻurur tuygani holda, borliq sirlarini oxirigacha bilishining ilojsizligidan iztirobda boʻladi. U hatto bunday kechinmalari oqibati oʻlaroq oʻzining joniga qasd qilmoqchi ham boʻladi. Ammo oraga

Mefistofel, yani shayton tushadi. U yashashdan sovub borayotgan Faustga hayot lazzatlari aro barcha narsalar sirini ochish imkoniyatini taklif etadi. Evaziga Faust o'z jonini Mefistofelga sotishi kerak bo'ladi [8]. Aytish mumkinki, ulug' shoir inson zotining bilishning chegaralanganligidan qoniqmaslikdek umuminsoniy tuyg'usini o'z asari qahramoni kechinmalari orqali taran ifoda eta olgan. Tabiiyki, bunday tuyg'u hozirgi davr odamlari uchun ham xosdir.

Albatta, hozirda ijtimoiy reallik butunlay boshqacha. Ammo, inson bilishi va aql imkoniyatlari chegarasi muammosi hali hamon dolzarbdir. Inson zoti ilmiy-texnologik mazmunda olamshumul yutuq va natijalarga ega bo'ldi, ammo barcha narsalar mohiyatini to'raligicha bilib ololmadi. U mazkur holatni ortiqcha baholagan holda, ehtimol o'zidan qoniqmayatgandir. Bu esa uning mazkur reallikdan qonikmaslik holatini keltirib chiqarmoqda. Har holda, hozirda butun insoniyat bilgan va to'plagan axborotni o'zida to'liq mujassamlashtirgan va umumlashtirgan super SI yaatishga zo'r berib urinilmoqda. Xususan, mashhur milliarder, rasman insoniyatning eng boy insoni deb tarif etilayotgan Ilon Mask yuqorida aytib o'tilgan g'aroyib va fantastik maqsadga kechi bilan 2030 yilda erishilishiga davo qilmoqda. Zotan, u bunday davoni butun insoniyat nomidan gapirayotgan bo'lsada, malum manoda o'z dalillarini keltirmoqda. Nima bo'lganda ham, biologik manodagi inson va uning aqliy salohiyati suniy idrok egasi bo'lgan SI va uning ko'rsatkichlaridan farq qiladi va undan ajralib turadi.

Birinchi va asosiy farq shuki, inson tirik xilqat sifatida ijod qiladi, ayniqsa u ilmiy-ijodiy tafakkurga ega. Albatta, birvarakayiga hamma narsalar haqidagi barcha bilimlarga ega fan mavjud emas. Umumiy tarzda aytish mumkinki, bugungi kunda ko'plab fanlar, jumladan sotsiologiya keng va tor manoda o'z tafakkur doirasini kengaytirib bormoqda. Keng manoda u ijtimoiy reallikning abadiy muammolari (eternal problems of Univers) bilan shug'ullanadi. Tor manoda sotsiologiya insonlar oldida turgan eng hayotiy savollarga (vital questions) javob topish bilan shugullanadi. Demak, ijtimoiy fikriyot hozirgi fan yutuqlari, xususan SI fonida qandaydir mavhum bo'lib qolgan dunyoqarash emas. Olimlar hech qachon mukamal bilimlarni egallashga davo qilmagan. Ular tirik insonga xos bo'lgan tan olish, yani nafaqat bilganini, balki bilmaganini ham o'z gardaniga olib, keyingi izlanishlarni davom ettirishdek pozitiv tafakkur egalari. Shu manoda mukammal SI yaratish g'oyasi va amaliyotiga bir qadar tanqidiy-ijodiy yondashish zarar qilmaydi.

Yuqori darajadagi Suniy intellekt ishlanmalarini olib boruvchi OpenAI, Google, Anthropic, xAI va Meta va boshqa ishlab chiqaruvchilar hozirda inson imkoniyatlaridan ustun bo'lgan "umumiy suniy intellekt", yani AGI ni yaratish bobida raqobat olib borilmoqda deb hisoblaydilar. Aytish mumkinki, o'ziga xos "SI poygasi" boshlangan.

Xo'sh, bunday kurashga kirisha olmagan markazlar va mamlakatlarning imkoniyatlari qanday? Bu kabi mamlakatlardagi kompaniyalar mavjud ishlanmalarni umumlashtirish va o'zlashtirish hamda turli sohalarga tadbiq qilishga urinmoqdalar. Lekin, nima bo'lganda ham, eng ustuvor darajani mazkur yo'nalishda milliy darajada hukmronlikka erishish orqali egallash mumkin. Raqobat kurashida hozirgi davrda AQSh va Xitoy yetakchilik qilmoqda.

Ammo, bu sohadagi vaziyatga nisbatan jamoatchilikning fikri qanday? 2010 yilda Ispaniyada asos solingan va hozirgi kunda butun dunyoda xizmat ko'rsatadigan hamda SI instrumentlarini, xususan tasvirlar, shablonlar va videomahsulotlar ishlab chiqadigan Freepic texnologik kompaniyasi tomonidan o'tkazilgan sotsiologik tadqiqotlar malumotlari etiborga molikdir. Ularga ko'ra, amerikaliklarning $\frac{3}{4}$ qismi, yani 77 % dan ortig'i kompaniyalar SI ni sekinroq tarzda va kamroq xatoliklar bilan rivojlantirishlarini xohlashar ekan. Ular bunday bo'lishini hatto muhim kashfiyotlarni sekinlatib bo'lsada maqul ko'rishar ekan [11]. Aksincha, faqatgina 23 % amerikaliklar keskin yangiliklar qilish yo'lida SI ning tez rivojlanishi tarafdori bo'lishgan.

Ko'rinadiki, kompaniyalar rahbarlari, sarmoyadorlar va texnologik markazlar "SI poygasi"ni hayot-mamot masalasi sifatida talqin qilishga urinishlariga qaramay, ko'pchilik odamlar SI tezkorlik bilan emas, balki to'g'ri rivojlanishi tarafdori bo'lishmoqda.

Mazkur tendensiya turli yoshlar guruhlari uchun ham xosdir, garchi boshqa ayrim farqlar ko'zga tashlansada. Xususan, bebi-bumerlar avlodi vakillarining 91% i SI ning biroz sekinroq rivojlanishi tarafdori bo'lishsa, milleniallar avlodi vakillari uchun bu ko'rsatkich 63% ni tashkil etar ekan. Shu vaqtning o'zida Z avlod vakillari ko'rsatkichi 74% ni tashkil etadi. Bu tabiiy, zero mazkur

avlod vakillari eng yoshi bo'lib, raqamli muhitga chuqurroq moslashayotgan demografik guruh hisoblanadi [11]. Yuqoridagilardan ko'rinadiki, odamlar qancha yosh bo'lsa, shunchalik SA tarafdorlari bo'lib chiqmoqdalar.

XULOSA

Donishmandlarning "oltin oraliq" haqidagi dono gapi bor. Shu ma'noda bir-biriga zid bo'lgan ikki xil qarashning biridan ikkinchisiga o'tib ketavermay, zarur muvozanatni topib olish maqbul, deb hisoblash mumkin.

Bir tomondan, sun'iy aql yaratayotgan imkoniyatlaridan hozirning o'zida esankirab qolish nojoizdir.

Boshqa tomondan, SA ni hozirning o'zidayoq ostonadan quvib solish, ya'ni uni total tarzda inkor etib, oyoq tirab olish ham yaramaydi.

Haqiqat qaerdadir o'rtada, demak muvozanatni topish muhimdir. Bunda SI ni yomon deb ham, yaxshi ham, deb emas, balki unga neytral yondashgan holda, uning imkoniyat va qulayliklarini qabul qilish, undan kelib chiqadigan risklarni esa kamaytirish maqsadga muvofiq. Bu ishni har bir inson o'zi va oilasi uchun qilishi kerak. Jamiyat miqyosida esa bu vazifa hukumat faoliyatining diqqat markazida bo'lsa, SI imkoniyatlaridan foydalanish yaxshilanadi.

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Американская социологическая мысль: Тексты. – М.: МГУ, 1994.
2. Ануфриев Е.А. Личность. Ролевая и статусная концепция личности // Социология / Под ред. Г.В. Осипова. – М.: Мысль 1995.
3. Биологический энциклопедический словарь / Под ред. М.С.Гилярова. – Изд. 2-е, испр. – М.: Советская энциклопедия, 1989. – 864 с.
4. Вебер М. Избранные произведения. – М., 1990.
5. Иванов А.Ю. Сто великих шахматистов / А.Ю.Иванов. – М.: Вече, 2017. – 416 с.
6. Сорокин П.А. Система социологии. -Т. 2. – М., 1994.
7. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности. – М.: Республика, 1994.
8. Штейнер Р. Мировоззрение Гёте / Пер. с нем. – СПб.: Деметра, 2011. – 112 с.
9. Юнг К.Г. Тэвистокские лекции. Аналитическая психология: её теория и практика / пер. с англ. В.И. Менжулина. – М.: АСТ, 2009. – 252 с.
10. Ярошинская А. Чернобыль. 20 лет спустя. Преступление без наказания. – М.: Время, 2006. – (Документальный роман.)
11. Freepic Company / www.freepikcompany.com. 2022-02-23.

ИЖТИМОЙ ТАДҚИҚОТЛАР ЖУРНАЛИ

ЖУРНАЛ СОЦИАЛЬНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

JOURNAL OF SOCIAL STUDIES

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Тадқиқот город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000